

Fig. 1. Enderslev. Ydre, set fra Sydøst.

P. N. 1914

ENDERSLEV KIRKE

BJEVERSKOV HERRED

Af Kirken svaredes Gæsteri til Lensmanden paa Tryggevælde 1595—96¹. 12. Marts 1688 fik Otte Skeel til Vallø af Kronen overdraget Jus patronatus til Kirken². 1. Januar 1911 overgik den til Selveje.

Den nu moderne Kirkegaardsmurs Forgænger repareredes 1625—26 og 1678—79, da der hentedes Kridtsten fra Højerup og Tagsten fra Lellinge Teglovn. Den forfaldne *Kirkelade* vurderedes 1620 til 8 Daler (Rgsk.).

Bygningen er et Langhus, med romansk Vestparti og sengotisk Østparti, samt sengotisk Vaabenhus og Taarn.

Af den *romanske Kridtkvaderkirke* staar Skibets Flankemure og Vestgavl. Over Vaabenhusloftet viser Kvaderskifterne sig som regelmæssige og gennemgaaende smalle (7—14 cm), stundom dog med Spring, saa at to spinkle fortsættes i et enkelt, sværere Skifte. De tynde Fuger er forvitrede; af en senere, grusblandet Pudsning findes anselige Rester. Murhøjden er o. 5,50 m. Syddøren er moderniseret, men lige overfor den spores den tilmurede Norddør, som indadtil er vandret afdækket med en Egeplanke. Umiddelbart Øst for

Dørene skimtes baade i Nord- og Sydmur et fuldstændigt tilmuret Vindue; fra første Færd har hver Langmur sikkert haft to Vinduer. Den under det yngre Taarn staaende Vestgavl, hvori sværere Kvaderskifter (indtil 37 cm) veksler med tyndere, og i hvis Yderside der er enkelte Bomhuller, har bevaret en usædvanlig Afdækning. I Toppen sidder to foroven rundede Kvadere, dækkede af et Buestik, som fortsætter sig ned langs Gavllinierne (Fig. 3). Mod Nord naar Afdækningen ned til den yngre Taarmur, mod Syd smalner den nedefter, og nederst løber de vandrette Skifter her ud i Gavlkanten. At denne paa-faldende Form er gammel, fremgaar deraf, at der over den romanske Gavl før Taarnets Opførelse er muret Kamtakker af Munkesten, kun 4—5 Skifter høje. Ved Foden af Gavlens Inderside findes et 12 cm udgragende, 25 cm bredt

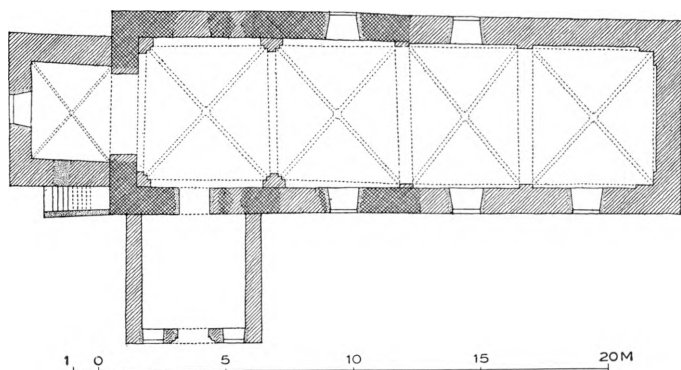

Fig. 2. Enderslev. Plan. 1:300. Maalt af Otto Langballe 1916
(Aage Roussell 1931).

Kampestensbælte omtrent i oprindelig Bjælkehøjde. Indvendig har Skibet sikkert haft Træloft med Gesims som i Haarlev; omend der hverken ses Huller til Knægte eller til Loftsbjælkerne, der maa have ligget over Murene, fremgaar det af Væg-mørtelen. Væggene, der oprindelig har haft lidet

behandlede, noget udglattede Fuger, er tidlig blevet hvidtede; det ældste Hvidtelag dækkes af et ligeledes hvidkalket Mørtellag, som standser efter en bestemt Linie, 35 cm under den nuværende Tagrem.

Goliske Ændringer og Tilføjelser, fra o. 1500. I sengotisk Tid er det oprindelige Kor erstattet med et *Langhuskor*, hvis Mure overvejende er af Kridtkvadere. Østvindue har der aldrig været, men over Sydsidens nye Vindue ses en Rest af et Spidsbuestik. Korets gotiske Gesims er gennemført i hele Langhusets Længde. Den syvtakkede Taggavl, helt af Munkesten, har syv Højblændinger, hveranden spidsbuet, hveranden afsluttet med vandret Fals. Korrummet er dækket med to Krydshvælv, hvis flade Vægpiiler har to skraafasede Kragbaand. Halvstensribberne mødes i en lille Toprude, Kapperne er buklede (brede Overribber med spredte Trinsten). Sikkert samtidig med det nye Kor har Skibet faaet indbygget to lignende Hvælv paa mere fremspringende, led-delte Vægpiiler, hvis Kragbaand er borthuggede undtagen i Sydvesthjørnet. Mellem det moderne Sydvindue og Vaabenhuset skimtes et bredere spidsbuet. Af Tagværket er Spærfagene over Koret sentmiddelalderlige, omend noget

omsatte, med Dragerstol. Stoltømmeret er nummereret med vekslende Stregmærker, det andet Tømmer med simple Stregnumre.

Det sentmiddelalderlige *Vaabenhus* er af Munkesten i Munkeskifte. Flankemurene har under Gesimsen et Savskifte, den femtakkede Taggavl seks spidsbuede Højblændinger, af hvilke de to midterste, tæt stillede og jævnhøje, svarer til den øverste Kamtak. Blændingernes vekslende Fodhøjde skyldes sikkert de moderne Ommuringer af Sydmurens Aabninger.

Det ligeledes sengotiske *Taarn*, som i flere Henseender er ret afvigende fra Egnens gængse Typer, er bygget af Kridtkvadre og Munkesten i vekslende Skifter. Den spidse Taarnbue har Kridtstens-Vanger og skraakantede Kragbaand. I Taarnrummets Sydvæg spores et tilmuret, lille, fladbuget Vindue.

Taarnrummets Hvælv har Kwartstensribber (lette Overribber). 1663—64 anskaffedes »en ny Trappe at gaa op i Taarnet paa« (Rgsk.), og det nuværende *Trappehus*, med ligeløbende Trappe, er yngre, af smaa, gule Sten; den i Taarnets Murtykkelse stigende Overdør er gennemhugget langs Vestsiden af

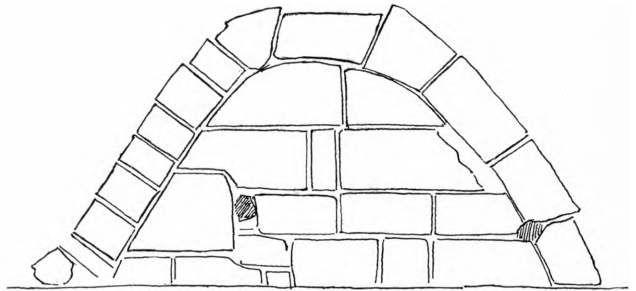

Fig. 3. Enderslev. Toppen af den romanske Vestgavl. Skitse af Otto Langballe 1916.

den romanske Gavlmur. Sandsynligvis har Adgangen tidligere været ad en Stige fra Vest op til Mellemstokværket, under hvis moderne Vestglug der ses dybtgaaende lodrette Karme. Mellemstokværkets Vægge er forneden af anselige Kridtkvadre, men omtrent i halv Højde findes en svær Afsats, og over denne er Væggene af Munkesten. Af samme Materiale er Klokestokværket, hvis Glamhuller er forskelligt formede, de to østre ligesom de vestre smalle og smaa, fladbuede i spidsbuede Spejl, det nordre enkelt og bredere, men spidsbuget tvillingdelt med retkantet Helstenspille og Cirkelhul i Spejlfeltet. Hertil svarer det søndre, hvis Underdeling nu dog er ødelagt. De i Nord og Syd vendte Gavle, murede helt af Munkesten i Munkeskifte, har ganske glatte Flader under ni Trappekamme. Taarntagværket er sengotisk, med Dragerstol.

Hele Bygningen staar hvidkalket; alle aabne Døre og Vinduer er moderne spidsbuede med linealgotiske Støbejernsrammer fra Tiden ved 1850. Tagene er hængte med røde Vingetegl, Kammene med Munkesten. Det Indre er moderne glatpudset.

I en Kridtsten i Korets Nordmur er indskaaret: »1807 29 Aug vare Engelskmænd her«. Sml. ogsaa Gravminder.

INVENTAR

Altertavlen, paa nyt Bord, er et rundbuet Maleri, Kristus prædikende fra Baaden, usigneret, af Adam Müller, anskaffet 1834—35 (Kaldsbog)³. Det indfattes af en Ramme, tildannet af en †*Renaissancetavte*, der anskaffedes 1596; Snedkeren, som agedes til og fra Køge, fik 30 Dlr., Maler Erhardt 40 Dlr. (Rgsk.). 1832 siges den næppe at kunne istandsættes (Kaldsbog). Brugt er Postamentet med to af dets Volutkonsoller, to tynde Storsøjler, i hvis Ornamentbælter der er Englehoved over Frugtklaser, Storgesimsen og hele Topstykket med Arkade, toskanske Halvsøjler og kassetesmykkede Topvinger, samt to Spir. Topgesimsen krones af en lille Trekantgavl. Arbejdet minder noget om Hinrick Reinekes Maner. Topfeltets Maleri, en svævende Due og derover Englehoveder, er sikkert ogsaa af Adam Müller. 1922 blev Rammeværket broget overmalet.

Altersølv. Kalk, 20,5 cm høj, med sekstunget Fod, paa hvis Underside er graveret med Versaler: »Lavrirdtz (!) Jacobsøn Sognneprest till Endisløu oc Vraaby Sohnner 28 Julii 1658«, og Knop med seks Rudetoppe mellem drevne Bladflige. Kummen er af kbh. Prøvesølv 1842 med Bladhylster af Empire-Akantus; Mestermærke for P. R. Eggensen (Olrik 429). *Disk* med indridset Kirkenavn og stemplet 1842. *Sygekalk*, 12,5 cm høj, stærkt omdannet, med sekstunget Fod, flad Knop, rundt Skaft og ny Kumme. Foden og det ældre Etui tyder paa, at Kalken oprindeligt har haft Vinbeholder og stammer fra o. 1725. *Oblatæske*, anskaffet 1863 (Kirkesynsprot.) af Galvano, med Nadverrelief, mærket: Putinati f. 1828.

Alterstager, gotiske, 35—36 cm høje, med treringet Cylinderskaft og tre plumpe Fødder. Under Foden findes paa begge Stager et Støbermærke, en 4 cm lang Streg med to skraa Tværstreger. (Se Oversigt. Metalarbejder).

†*Tinflasker*, en paa 3 Potter, og en paa 1 Pægl til de syge, anskaffedes 1664—65 (Rgsk.).

†*Messehagel* af sort Fløjlm med Guldkniplinger købtes i København 1656, men en lignende sort med brede Guld- og Sølvkniplinger anskaffedes (efter Svenskekrigene) paany 1663—64 fra Borgmester Caspar Eggens i Køge (Rgsk.).

†*Røgelsekar*, nævnt 1808.

Font af norsk Marmor, anskaffet 1834—35 (Kaldsbog). *Fad* af Tin, glat, stemplet med Kbhvns. Krontin Mærke 1823 (ulæselige Mesterbogstaver). *Tinkande* med dobbeltsnoet Slangehank og under Bunden indridset Kirkenavn.

†*Fontekedel*, anskaffet 1588 (Rgsk.).

†*Krucifiks*, sikkert fra Korbuen, blev 1630 opsat over Prædikestolen og stafferet af Peder Maler i Køge.

Prædikestol i Højrenaissancestil, af Tryggevældetype (Fig. 4), ifg. Regnskabet gjort 1604 af Hans Snedker i Enderslev for 160 Dlr. og malet af Peder

Maler i Helsingør, hvis Svende hentedes fra Strøby. Opbygningen svarer i det hele til Himlingøje-Stolen; Hjørnefigurerne, de fire Evangelister paa Karnispostamenter med skaarne Navne, ligner mere Gjørlev-Stolen. Den samtidige Himmel, hvorunder der hænger en Due, har fem Topkartoucher, den ene noget grovere og sikkert lidt senere skaaret med C 4, de andre elegantere, med Englehoveder. Træværket, der er nystaffet 1922, stod før egetræsaadret og forgyldt; Indskrifterne er helt moderne, undtagen Aarstallet 1605 i sidste Postamentfelt, der var malet over oprindelig Staffering; af denne skimtedes desuden Friseindskriften: *Verbum domini etc.*, som nu er gentaget med moderne Bogstaver.

Stoleværk, sikkert fra 1824 (Kaldsbog). 1633 gjorde en Snedker fra Næstved †*Stole* og *Pulpitur* (Rgsk.). Paa nogle af †*Stolene* nede i Taarnet stod Præstens Navn Hr. Niels Olsen, og at de var gjorte i hans Tid 1575. Til †*Skriftestolen* gjorde Hans Snedker Panel 1604 (Rgsk.). †*Degnestol* fra 1553 med Indskrift: Hr Jeppe (den daværende Præst)⁴.

†*Pulpitur* under vestre Hvælv, rimeligvis fra 1633, blev 1657 staffet af Maler Hans Reinholdssøn af Køge sammen med et †*Skab* til Kirkens Klæder (Rgsk.).

Klokker. 1) mellem Baandakantusbælter: »Soli deo gloria me fecit Iohan Barthold Holtzman Hafnie Anno 1747«. Tvm. 87 cm. 2) med ganske lignende Indskrift 1749, omgivet af Akantusbladrækker. Tvm. 90 cm. En †Klokke afgaves 1528. 1639 blev den gamle Klokke omstøbt i København til to nye.

Klokkestolen er bygget af svært, tidligere brugt Egetømmer.

P. N. 1914

Fig. 4. Enderslev. Prædikestol fra 1604.

GRAVMINDER

Epitafium, paa Skibets Nordvæg, af Fyrretræ i Profilmme. Foruden et Par Engle, der tjener som Vinger paa den gavlformede Afslutning, er der i denne malet et vinget Timeglas paa Kranie og en lang, versificeret Indskrift, med gyldne Frakturbogstaver paa sort Grund, over to Sognepræster: Fridric Christian Birch, kaldet »da Sytten Hundrede Syv og Tyve Aar man skrev«,

død syv Fjerdingaar derefter, 32 Aar gammel, og Lavritz Lend »af gammel gejstlig Stamme / hvis Olde-Fader her i Endersløf var Præst / i treogtyve Aar Gud gav ham at op-amme / den Menighed, hvori hand selv var Daabens Gæst«; død 50 Aar gl. Tavlen er opsat 25. April 1753 af deres Hustru Elisabeth Schrøder, 59 Aar gammel.

Gravsten. 1) over »erlige Mand Jørgen Lavrsøn som bode i Endisløf«, død

1. Oktbr. 1618 og Hustru Gyrrild Peders Dater, død 16 □. »Denne Sten [hø]r Peder Jørgens [og hans] Syskind oc deris Arfvinger til«. Ølandskalksten, 187 × 113 cm, med forslidte Versaler, nu Øst for Vaabenhuset.

2) over Sognepræst Frantz Dorph, død 1801. Bornholmsk Sandsten, 166 × 76 cm, med forvitrede Versaler, nu Øst for Vaabenhuset.

3) over Sognepræst Johan Ditlev Brandt, født i Kbhvn. 6. Januar 1741, Sognepræst for Roholte og siden for Snesere, død 25. Maj 1824, her begravet hos sin Hustru Johanne Kirstine født Lange, død i Enderslev 12 Aar før ham. Neksø Sandsten med Skriveskrift og to Marmorrosetter. I Korets Sydмур.

I Skibets Nordмур er indskaaret en Gravskrift over Jacob Nielssøn, som boede her i E., død 17. Aug. 1637 »oc ligger her ud for begravet«.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1588—1688 (Vallø A), 1661—71 (RA). — Præstekalds Protokol 1738—1840 (LA). Kaldsbog 1828—62 (ved Embedet). — Synsprotokol 1861—1925 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1759 (LA), 1808 (NM). — Museumsindberetninger af Sophus Müller 1875, Poul Nørlund 1914, C. A. Jensen 1916. Revideret af C. A. J. og V. H. 1932. — A. Petersen: Vallø. 1877. S. 315.

¹ Tryggevælde Lensregnskab (RA). ² Kronens Skøder II, 656. ³ G. Reitzel: Charlottenborg-Udstillingerne 1807—1882. S. 461. ⁴ Østsjæll. Aarb. VIII, 7. Efter Series Pastorum.

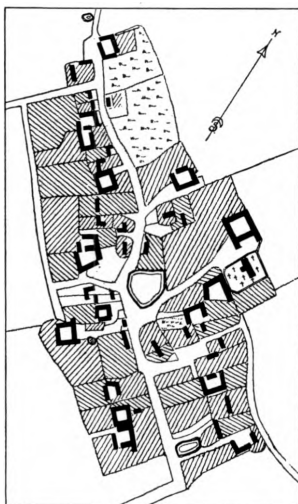

Fig. 5. Enderslev 1804.